

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Зарічної Яни Ігорівни «Кінофестивалі в Україні як інститути культурної легітимізації: динаміка форматів, кураторські стратегії та адаптивність в умовах кризи», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 034 «Культурологія»

У добу постпостмодерну функціонування кінофестивалів, зокрема міжнародних, перетворилось на важливий складник соціально-культурного й мистецького життя багатьох держав світу, а це своєю чергою актуалізувало формування цілої низки новітніх моделей їх організації, проведення, фінансування, налагодження дієвих механізмів та інструментів взаємодії з органами управління культурою, громадськими організаціями, потенційними спонсорами й меценатами, засобами масової інформації тощо. Примітним є і той факт, що нині спостерігається специфічний процес стрімкого переформатування фестивальної аудиторії, до складу якої входить усе більше вибагливої і водночас освіченої публіки, глядачі з високим рівнем інтелекту, художнім смаком, естетичними вподобаннями та, як наслідок, високим ступенем вибірковості й вимогливості до екранного продукту. Разом з тим, міжнародні кінофестивалі посідають значне місце в процесі налагодження єдиного культурного простору між країнами.

З огляду на вищезазначене, тема дисертації Яни Ігорівни Зарічної є надзвичайно актуальною та своєчасною, враховуючи потужний динамічний розвиток українського фестивального руху в умовах постколоніальної трансформації, гібридної війни з 2014 року та повномасштабного вторгнення РФ з 2022 року. При цьому дисертантка слушно зазначає, що за понад три десятиліття українські кінофестивалі перетворилися на ключові інститути культурної легітимізації, що поєднують естетичні, соціальні, освітні та дипломатичні функції, особливо в кризові періоди. На наше переконання здобувачка переконливо аргументує, що цей феномен залишався недостатньо осмисленим у вітчизняній культурології. Тоді як наявні дослідження (зокрема праці О. Безручка, Г. Чміль, В. Миславського) мають переважно історико-описовий або локальний характер, зосереджуючись на окремих фестивалях чи

аспектах кінематографічного процесу, без комплексного аналізу кінофестивалів як інститутів культурної публічності та легітимації.

Показово, що наукова проблема дисертації (а саме відсутність цілісного культурологічного вивчення українських кінофестивалів як форм публічної комунікації, інституційної адаптивності та культурної стійкості в умовах криз) чітко сформульована здобувачкою у вступі й логічно обґрунтована через аналіз стану наукової розробки теми у першому розділі. Звертає на себе увагу, що авторка продуктивно інтегрує класичні теорії публічної сфери (Ю. Габермас, Н. Фрейзер, О. Негт, А. Клюге) з сучасними підходами Film Festival Studies (М. де Вальк, Д. Іорданова, С. Лоїст), окреслюючи наявні концептуальні прогалини та перспективи їх подолання. Варто вказати, що порушена дослідницею проблема має високу наукову значущість, оскільки дозволяє по-новому осмислити роль кінофестивалів у процесах формування національної ідентичності, деколонізації та культурної дипломатії. Водночас вона має виразну суспільну й практичну цінність у контексті формування державної культурної політики в умовах війни.

На нашу думку, дисертаційне дослідження Я. І. Зарічної є зрілою, завершеною та, що особливо важливо, оригінальною науковою працею, яка вирізняється чіткою логікою викладу, структурною цілісністю та наявністю всіх необхідних складових наукового дослідження, а також органічною кореляцією з актуальністю обраної проблематики. Представлену роботу характеризують проблемно-хронологічний підхід, внутрішня логічна впорядкованість і виважена послідовність архітекtonіки, коректне окреслення проблемного поля, чітко сформульовані об'єкт і предмет дослідження, належним чином визначені завдання та гіпотези. Уже у вступній частині простежується впевнене володіння авторкою сучасним методологічним апаратом, що дозволяє інтегрувати проблеми національної ідентичності, візуальної мови, постколоніального дискурсу та культурної пам'яті в єдине аналітичне поле. На особливу увагу заслуговує культурологічна оптика дослідниці, завдяки якій фестивальна діяльність осмислюється як складний багаторівневий культурний феномен, здатний впливати на процеси формування колективної свідомості. Важливо підкреслити й міждисциплінарний характер дисертації, у межах якої поєднано

інструментарій культурології, семіотики, філософії, герменевтики. Зосібна необхідно вказати, що висновки та основні положення дисертаційного дослідження ґрунтуються на такому комплексному міждисциплінарному методологічному інструментарії, який потужно поєднує інституційний аналіз (у трактуванні П. Бурдьє та Р. Мертон), порівняльний метод, контент-аналіз програм і регламентів, дискурс-аналіз, а також метод кейс-стаді ключових українських кінофестивалів («Молодість», Одеський міжнародний кінофестиваль, Docudays UA, Wiz-Art, KISFF та ін.).

Симптоматично, що наукову новизну роботи Я.І.Зарічної складає продуктивна інтеграція зазначених методів у єдину аналітичну модель дослідження фестивального руху як інституційного та культурно-комунікативного феномену, а це в свою чергу дозволяє виявити раніше недостатньо осмислені механізми функціонування кінофестивалів у національному та міжнародному контекстах. При цьому відмітимо. Що застосований методологічний апарат є адекватним поставленим здобувачкою завданням і забезпечує логічну послідовність та аналітичну глибину дослідження. Взірцевим є і той факт, що теоретичну базу дисертації становлять теорії публічної сфери (Ю. Габермас, Н. Фрейзер, О. Негт, А. Клюге), напрацювання у межах Film Festival Studies (М. де Вальк, Д. Йорданова, Б. Кределл), а також концепції культурної дипломатії (Дж. Най) і деколоніального підходу (Е. Шогат, Р. Стам). Не можна оминати увагою і ту обставину, що наукова новизна дисертаційного дослідження також виявляється в оригінальному переосмисленні цих теоретичних концепцій у застосуванні до українського фестивального поля, що дозволяє репрезентувати кінофестивалі як активних агентів формування публічної сфери, культурної пам'яті та символічного капіталу в умовах постколоніальної трансформації. Потвердження тому знаходимо в тексті дисертації Я.І. Зарічної, котре містить низку положень, що мають характер першої в українській культурології цілісної системної концептуалізації фестивального руху як соціокультурного феномена. Зокрема, вперше здійснено комплексний аналіз українських кінофестивалів як багатовимірних інститутів культурної публічності, у межах якого інтегровано

інституційний вимір (гібридні моделі фінансування), публічний (формування афективно-раціональної публічності), культурний (процеси легітимації естетичних цінностей) та громадсько-комунікативний (артикуляція національної ідентичності). Варто додати й той позитивний фактор, що в даній дисертаційній розвідці авторкою введено до наукового обігу та теоретично обґрунтовано концепт «інституційної диверсифікації» як ключового механізму стійкості фестивального руху, що дозволило виокремити п'ять домінантних форматів його функціонування: інституційний, гібридний, громадсько-ініціативний, нішевий, регіональний / транскордонний. А крім того дослідницею чітко систематизовано кураторські стратегії українських кінофестивалів (автономно-естетичну, медіативну, документалістську, ангажовану, індустріальну, дипломатичну) з акцентом на їх етичну трансформацію в період після 2014–2022 років.

До безумовних здобутків даної наукової праці належить виявлення дисертанткою триетапної еволюції тематичного поля фестивального кіно (деполітизований етап 1990–2013 рр.; політизований – 2014–2021 рр.; документалізований – 2022–2025 рр.) та простеження її кореляції з процесами формування сучасної української ідентичності, зокрема через виокремлення тематичних кластерів «Дитинство у війні» та «Культура як опір». Крім того, дослідницею чітко виокремлено явні й латентні функції кінофестивалів (освітньо-професійну, культурно-меморіальну, туристично-регіональну тощо), що розширює уявлення про їхню роль у сучасному соціокультурному просторі України.

Розглядаючи теоретико-методологічне підґрунтя дисертаційного дослідження ще раз наголосимо на тому, що воно вирізняється концептуальною новизною та міждисциплінарною цілісністю й послідовно розкрито в першому розділі роботи *«Теоретико-методологічні засади вивчення кінофестивалів як культурних інституцій»*. Здобувачка вправно формує оригінальну аналітичну модель, у межах якої культурна публічність постає як динамічна система артикуляції соціальних, культурних та інституційних інтересів; інституційна логіка осмислюється через механізми легітимації, репрезентації й мобілізації; а кризова адаптивність інтерпретується як структурна властивість культурних

інституцій у ситуації тривалих соціокультурних зламів. Саме така конфігурація понять становить методологічну інновацію роботи, оскільки дозволяє поєднати аналіз стабільних інституційних структур із дослідженням динамічних процесів культурної публічності.

Варто схвально поставитись і до того, що обґрунтовуючи вибір методів (інституційного, порівняльного, контент-аналізу), авторка демонструє їх новаторське поєднання в єдину дослідницьку стратегію, що забезпечує багаторівневий аналіз фестивального руху – від нормативно-організаційних засад до символічних і комунікативних ефектів. При цьому застосування зазначеного інструментарію не має суто ілюстративного характеру, а функціонує як цілісна міждисциплінарна методологія, що синтезує підходи культурології, соціології культури, медіадосліджень та інституційної теорії. Тоді як методологічну новизну дослідження суттєво підсилює продуктивна інтеграція класичних теоретичних концепцій (лімінальність у працях Е. Дюркгайма, перформативність культурних практик за В. Тернером) із сучасними підходами до аналізу медіа- та культурних процесів (концепт афективних публік З.Папачаріссі, теорії платформізації Х. ван Дейка). Такий міждисциплінарний синтез створює оригінальну методологічну оптику, адекватну специфіці українського контексту, та дозволяє комплексно осмислити фестивальний рух як простір перетину інституційних, афективних і комунікативних процесів. У підсумку теоретико-методологічний розділ не лише не містить концептуальних прогалин, а й становить самостійну наукову цінність, демонструючи високий рівень методологічної рефлексії та дослідницької культури здобувачки.

У багатоаспектному другому розділі дисертаційного дослідження – *«Інституційна логіка та публічні практики українських кінофестивалів»* – здобувачка демонструє високий рівень наукової аналітики та методологічної послідовності наукового пошуку. Авторка фактично вперше системно досліджує інституційну диверсифікацію кінофестивалів, виокремлює ключові організаційні формати та механізми стійкості, а також обґрунтовує кураторські стратегії та політику відбору, зокрема їх трансформацію у 2014–2022 роках. Особливу цінність становить аналіз кризової адаптивності фестивалів, який

дозволяє простежити еволюцію тематичного поля та кореляцію з формуванням сучасної української культурної ідентичності. В розділі здобувачка вміло демонструє системний, міждисциплінарний підхід, інтегруючи інституційні, культурологічні та соціологічні перспективи, і вносить суттєвий теоретичний та практичний внесок у дослідження українського фестивального руху. На особливу увагу заслуговує підрозділ 2.3 *«Кризова адаптивність українських кінофестивалів: виклики і трансформації»* (с.80), де авторка детально досліджує реакцію фестивальної спільноти на кризові явища (постколоніальні трансформації, війну, соціокультурні зміни), простежує механізми адаптації та трансформації організаційних і кураторських практик, а також виявляє три основні етапи еволюції тематичного поля фестивального кіно (деполітизацію, політизацію, документалізацію) та її кореляцію із формуванням сучасної української культурної ідентичності. Тоді як в цілому розділ характеризується високим рівнем системності та міждисциплінарності, поєднуючи інституційний, культурологічний та соціологічний підходи. Зазначимо, що досягнуті результати мають практичну та теоретичну значущість, оскільки дозволяють вперше в українській науковій традиції комплексно оцінити функціонування кінофестивалів як соціокультурних інститутів та простежити їхній вплив на формування публічності й колективної ідентичності.

В ґрунтовному третьому розділі дисертації *«Кінофестивалі як платформа культурної репрезентації та соціальної тематизації»* дослідниця також демонструє високий рівень аналітичної глибини та вправності у системності дослідження. Так, приміром, у підрозділі 3.1 *«Кінофестиваль як соціокультурна подія»* здобувачка глибоко розкриває фестивалі як комплексні соціокультурні явища, які поєднують мистецьку, освітню та публічну функції. Разом з тим у підрозділі 3.2 *«Кінофестиваль як платформа репрезентації українського кіно»* здобувачка демонструє, як фестивальна інфраструктура сприяє системній презентації національного кіно та формуванню його видимості на локальному та міжнародному рівнях. Особливий же інтерес представляє підрозділ 3.3 *«Суспільні проблеми в дзеркалі фестивалів: тематична типологія українського кіно»* (с.172), де авторкою здійснено систематизацію тематичного поля

фестивального кіно та виокремлено ключові тематичні кластери й простежено їх кореляцію із соціально-політичними трансформаціями в Україні, включаючи проблематику війни, культурної пам'яті та колективної ідентичності. Необхідно вказати, що специфікою третього розділу є той фактор, що вирізняючись міждисциплінарним підходом, інтегруючи культурологічні, соціологічні та медіадослідницькі перспективи, саме в ньому найбільш презентабельно демонструється теоретична новизна продуктивного наукового пошуку, адже вперше в українській науковій традиції фестивалі розглянуто як платформи комплексної культурної репрезентації та соціальної тематизації. При цьому отримані результати, безумовно, мають практичне значення, оскільки дозволяють не лише системно оцінити роль кінофестивалів у культурному та суспільному житті країни, а й окреслити їхній внесок у формування сучасної української ідентичності.

Показово, що дисертація Я. І. Зарічної не лише відповідає високим науковим стандартам, а й промовляє голосом сучасності: її думка точна, прониклива та небайдужа. Тоді як саме міждисциплінарний характер роботи відкриває широкі перспективи для застосування у вищій мистецькій та гуманітарній освіті, у сфері культурної політики, медіа-аналітики та культурологічних досліджень.

Поряд із безумовними перевагами цієї оригінальної та завершеної праці слід відзначити низку зауваг, які не зменшують її наукової цінності, проте можуть стати цінним підґрунтям для подальших наукових досліджень.

1. У дисертації концепт «інституційної диверсифікації» вводиться як ключовий пояснювальний механізм стійкості фестивального руху, проте залишається недостатньо розмежованим із суміжними поняттями «гібридизації» та «поліцентричності», які активно використовуються в сучасних Film Festival Studies (зокрема у працях С. Лоїст, М. де Вальк). Це створює певну термінологічну розмитість: чи є диверсифікація саме українською специфікою, чи радше локальним проявом глобального тренду гібридних фестивальних економік?

2. Авторка слушно вказує на етичну трансформацію кураторських стратегій після 2014 та 2022 рр. (зокрема бойкот російського кіно), але майже не торкається внутрішніх конфліктних ліній, які виникали в професійній спільноті на етапі впровадження цього бойкоту (2014–2016 рр.). Документальні свідчення про дискусії всередині «Молодості», Docudays UA та ОМКФ могли б показати, що етичний консенсус не був миттєвим і автоматичним, а вимагав складних інституційних переговорів.

3. У висновках стверджується, що документалізація фестивального кіно після 2022 р. є новим етапом формування української ідентичності. Проте залишається відкритим питання, чи не відбувається при цьому певного «військового канону» та маргіналізації невоєнних тем і авторів, які продовжують працювати в жанрі приватної історії чи експериментального кіно? Чи не ризикують фестивалі перетворитися на однотематичні платформи, втрачаючи ту саму диверсифікацію, яку авторка вважає їхньою головною перевагою?

Вказані недоліки жодним чином не применшують високої наукової цінності виконаної роботи та не впливають на її загальну позитивну оцінку. Навпаки, зроблені зауваги свідчать про значний теоретичний потенціал окресленої проблеми та про те, що її актуальність у подальшому лише зростатиме для культурологічної думки.

Отже, дисертація Яни Ігорівни Зарічної є зрілим, самостійним та глибоко вмотивованим дослідженням, яке органічно поєднує інтелектуальну рефлексію з науковою відповідальністю. Авторка демонструє не лише володіння складним методологічним інструментарієм, але й чутливість до зовнішніх культурних смислів та здатність виявляти зв'язки, що часто залишаються поза увагою. Дисертаційний текст містить не лише глибокі знання, а й внутрішній рух думки, а запропонована концепція пройшла належну апробацію.

Дисертація має також безумовно практичну значимість, що дозволяє використовувати її результати у вищій мистецькій та гуманітарній освіті, культурній політиці, медіа-аналітиці та культурологічних дослідженнях.

Усе це дає підстави стверджувати, що дисертація Яни Ігорівни Зарічної відповідає паспорту спеціальності 034 «Культурологія» та вимогам «Порядку

підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами та доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), а також пп. 6–9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами та доповненнями).

Відтак, авторка дисертації «Кінофестивалі в Україні як інститути культурної легітимізації: динаміка форматів, кураторські стратегії та адаптивність в умовах кризи», Зарічна Яна Ігорівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 034 – «Культурологія».

Офіційний опонент:

доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри режисури та акторської
майстерності імені народної артистки
України Лариси Хоролоць
Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв

Лариса Хоролоць

